

Karácsonyi címszavak

Alkalmi dalárdák: Angliában bevett szokás, hogy a karácsonyt közvetlenül megelőző hetekben az utcákon, a köztereken alkalmi dalárdák tartanak szabadtéri hangversenyeket, csak úgy, a maguk és a járókelők szórakoztatására. Zömmel karácsonyi dalokat énekelnek, és közben nem egyszer adományokat gyűjtenek jótékonyági célokra.

Almaszelés: A palócok közt ma is élő, régi karácsonyi hagyomány, hogy szenteste a vacsora végeztével a családfő annyi darabra szel egy almát, ahány jelenlévő családtagja van. Mindenki kap egyet belőle és együtt fogyasztják el a családi összetartozás jelképeként. A népi babona úgy tartja, hogy az egész évre való egészség biztosításán túl arra is jó a szép szokás, hogy amelyik családtag a következő évben messze távolodna, vagy eltévedne, biztonsággal hazataláljon. Csehországban is hagyomány az alma felszeletelése és a család tagjai közötti szétosztása az ünnepi vacsora idején annak jeléül, hogy a családtagok a rosszabb időkben is hasonló módon osztozzanak meg javaikon, segítsek ki egymást.

Angyalok bora: Lesencnémetfalu, Rezi, Pölöskefő helységekben karácsonyeste egy üveg bort az asztalra tesznek, de nem isznak belőle, mert ez az angyalok bora. Ezt a palackot viszik el János napján megszenteltetni, majd a család minden tagja húz egy kortyot belőle. Orvosságul teszik el, különösen fülfájásra használják, mint Hosszúhetény öregei is.

Bankódís: A lévai oláh cigány családokban régebben szokás volt a legnagyobb értékű bankókkal teleaggatni a karácsonyfa

ágait. Ezeket a karácsonyi papírpénzeket aztán háromkirályok napján szétosztották a gyerekek között. A szegényebbeknél tízesek, húszasok, a gazdagabbaknál ezresek is lengedeztek a fenyőn. A helyi folkloristák feljegyzései szerint mára ez szokás szinte teljesen kihalt.

Betlehem-állítás: A szokás megindítója Assisi Szent Ferenc volt. 1223 karácsony éjszakáján a szent-éj történetét berendezte és közszemlére tette Greccioi barlangban. Az erdőben megrendezett éjfél-i ájtatosságon ott állt a jászol, igazi kisgyermekkel, hegyi pásztorokkal és a jámbor állatokkal játszatta el a bibliai történetet, s meghívta erre az alkalomra a környék lakosságát. Később rendtársai, a ferencesek terjesztették el a világban a betlehemállítás szokását. A beltéri betlehemek állítása Nápolyból eredt, s terjedt el. A Magyarországi Vörsön hagyományosan advent első vasárnapjára készítik el az országot, de valószínűleg Európa legnagyobb beltéri betlehemét, amely egyre növekvő idegenforgalmi látogatottsággal büszkélkedhet.

Bőségtál: Szlovákiában gyakran tesznek egy olyan tálát a karácsonyfa alá – az ajándékok mellé –, amelyhez mindaddig senki nem nyúl, amíg januárban a díseitől meg nem fosztják a fenyőt. A tál a család következő évére, közösen remélt ajándékait jelképezi. Sok pénzérme van benne, ami a gazdagság, több nagy fej fokhagyma, ami az egészség és néhány karéj kenyér, vagy kerek cipó, ami a bőséges étel szimbóluma.

Cérnaszál: A hercegszántói szerbek a karácsonyi egészseggalácsának elmaradhatatlan

tartozéka a tetejére hintett bazsalikom mellett a piros cérna is. Ez ugyanis a hagyomány szerint „távol tartja az ördögöt”. A tányéron a kalács alá pedig bőséget szimbolizáló magokat, diót, búzát és aprópénzt tesznek. A kalács szentestére készül, de január 14-ig, a pravoszláv újévig az asztalon marad, addig nem szabad megenni. A pravoszláv újév alkalmával megtartott szertartás után a család a templomból hazatérve, közös éneklés közben körbeadogatja a kalácsot. Végül a családfő négy darabba vágja, és a kiszikkadt kalácsot ledarálják prézlinek.

Csendes éj: Stille Nacht (Silent Night, Holy Night, Csendes éj...) Az egyik legnépszerűbb karácsonyi dal. Eredeti német szövegét Joseph Mohr osztrák pap írta Stille Nacht címmel, dallamát Franz Xavier Gruber komponálta. (A ma elterjedt dallam kissé eltér Gruber eredetijétől.) A dalt először az ausztriai Obendorf Szent Miklós-templomában adták elő 1818. december 25-én, gitárkísérettel, mivel a hagyomány szerint az egerek tönkretették az orgona fűjtatóit. (Más változat szerint olyan hideg volt, hogy befagyott az orgona.) Az alkalom szülte dal hamarosan rendkívül híres lett. Annyira, hogy amikor az 1900-as évek elején a templomot lebontották, a helyén egy emlékkápolnát emeltek. Neve Csendes Éj Emlékkápolna (Stille Nacht Gedächtniskapelle) lett. A közelében pedig egy karácsonyi múzeumot is kialakítottak, amely idegenforgalmi nevezetesség. A dal szövegét egyébként közel 300 nyelvre és dialektusra fordították le, még eszkimó szövege is ismert. 1955-re már ez lett a leggyakrabban hangfelvételre rögzített dal a világon.

A kislexikon korábbi fejezetei a *Barátság* 2003/6, 2005/6. és 2007/6. számaiban olvashatók.

Dióiránytű: A Vajdaságban, Zenta-Újfaluban jegyezték fel: arrafelé a szenteste diót tesznek a szoba négy sarkába, hogy az eljövendő esztendő során az eltévedő családtagok mindig hazataláljanak.

Díszcsomagolás: Ma teljesen természetes, hogy karácsonyi meglepetéseinket az alkalomhoz illő motívumokkal díszített csomagolópapírba burkoljuk, pedig száz éve erre még nem is gondoltak. E lehetőség csak 1917-től áll az ajándékaik ünnepélyességét fokozni szándékozók rendelkezésére. Abban az évben karácsony előtt akkora volt Amerikában az ajándékozási kedv, hogy az addig megszokott dísztelen barna csomagolópapír mindenütt hiánycikké vált. A Hall testvérek (a későbbi Hallmark-cégbirodalom) – szükségmegoldásként – a borítékok gyártásához rendelt különféle színű vékony francia bélepapírt kínálta megvételre a vásárlóinak. Akkora siker lett, hogy a rákövetkező évre már többféle anyagból és technikával készített, mindenféle aktuális mintákkal gyártott csomagolóanyaggal telítették a piacot. Néhány év alatt divattá, egy évtizeden belül pedig általánossá lett a karácsonyi díszcsomagolás.

Éjszakai tűz: Hagyományörző görög családoknál a szentesten egész éjjel tűznek kell égnie a lakásokban, hogy el ne jöjjenek a kalikancárik, a fekete ördögöcskék. E mögött az a hiedelem húzódik, hogy a világ egy fatörzsön áll, alatta van a gonosz alvilág. Az ördögöcskék megkísérlik összerágni a fatörzset, hogy a világ alázuhanjon. Ettől a csak tűz rettentí vissza őket.

Faetetés: A battonyai románoknál szokás volt, hogy a karácsonyi mákos gubából annyi karikát tettek félre, ahány gyümölcsfa volt a kertjükben. A szentestét követő reggel minden fa tövéhez elhelyeztek egyet. Mi etetünk téged, te is etess minket! – mondták ilyenkor.

Faölelés: Sziléziai eredetű, de karácsonyesti szerelmi- és haláljós-lásként Magyarországon is elterjedt szokás volt. Az eladó sorban levő lányok kimentek a sötétbe s annyi vágott fát öleltek fel egyszerre, amennyit csak bírtak. Amennyiben páros volt a fadarab, akkor az új évben – így hitték – férjhez mennek. A fadarabokból minden családtag választott egyet, majd felállították egymás mellé ezeket. Az éjféltől mise után hazatérve betekintettek a ház ablakán, s amelyiküké eldőlt, az nem éri meg a következő karácsonyt – jósolták.

Fenyőcsillár: Lengyelország néhány vidékén ma is élő szokás egy apróbb méretű fenyőfát csúcsával lefelé – alkalmi csillárként – a mennyezetre akasztani, s úgy díszíteni fel karácsonyra.

Glögg: Hagyományos, elmaradhatatlan svéd karácsonyi ital. Eredetileg egyszerű forralt – szegfűszeggel, fahéjjal, kevés cukorral ízesített – vörösbor volt. Az idők során a cukorról azonban áttértek az ízelesebb karamellre, amely úgy készül, hogy a glögg fölé egy szitát tesznek, erre szórják a cukrot, a glögg gőzét meggyújtották, s a többit az újabban a borhoz hozzákevert tiszta szeszre (a 96%-os alkoholra) bízzák.

Görkorcsolyázás: Caracasban, Venezuela fővárosában, Karácsony estéjén le szokták zárni az utakat, hogy a hívek görkorcsolyával mehessenek templomba.

Hálafa: 1946 óta a Londonban felállított „Mindenki karácsonyfája” mindig Norvégiából érkezik, a norvég kormány ajándékaiként. Hálából küldik azért, mert a szövetségesek megszabadították Norvégiát a fasiszta német megszállástól. Ezt a rendkívül magas fenyőt mindig a Trafalgar téren, Nelson admirális szobra környékén állítják fel.

Harangkoncert: A frankfurti karácsonyi vásár évről-évre visszatérő nevezetes programjaként Advent első napján a belváros

kilenc templomának negyvenhat harangja szólal meg néhány másodperces csúsztatással kezdve és zárva a különös hangversenyt, a Stadtgeläut-ot.

Homokbetlehem: Rimini karácsonyi nevezetessége. Először 2007 karácsonyán állt össze öt különböző nemzetiségű művész, hogy nedves homokból, mindenféle kötőanyag mellőzéseivel 1:1 méretarányú figurák kialakításával örökítsék meg a betlehemi jászolt és környékét. (Első alkalommal a szent családot, a három királyokat egy árust, egy tevét és az istállót 18 mázsa homok felhasználásával formálták meg december derekán.) A nagy közönségsikerre való tekintettel elhatározták, hogy a tengerparti olasz kisvárosban minden évben megismétlik vállalkozásukat. A Spanyolországhoz tartozó Gran Canaria szigetének egyik partszakaszán szintén hagyománnyá lett a tengerhomokból épített betlehem.

Jászolfaragás: Az ország keleti részében élő – hagyományörző – cigányoknál még ma is él az a szokás, hogy egy szentestére megfaragott jászolt tesznek a szoba sarkába szórt szalmára, hogy a szállást kereső Mária és József betérhessen hozzájuk. Egy méceszt is gyűjtanak, ami egész éjszaka ég, hogyha arra járnának, nehogy utat tévesszenek. Sok helyen a vacsorát is a földre terített abroszról fogyasztják el, körbeguggolva, ahogy annak idején a betlehemi pásztorok és a Szent Család felnőtt tagjai is étkeztek a jászol tövében. Kármán Judit közlése szerint arra felé a cigányok az éjszakát is átvirrasztják, majd reggel pálinkával köszöntik egymást a Kisjézus megszületése alkalmából.

Kanálhajítás: Az 1900-as évek táján – Zöldy Pál feljegyzései szerint – a karácsonyi vacsora befejeztével az asztalnál ülők felálltak, háttal fordultak az ajtónak s egyenként az ajtó felé dobták az evőkanalukat. Első volt az apa,

utána az anya és sorban a többiek, kor szerint. Minden egyes dobásnál megnézték, hogy a kanál merre áll nyelével. Ha nyelével állt az ajtó felé, az halált jelentett, a többi állás jó vagy semleges jelentésű volt. Zentán és környékén még a XX. század végén is élt a szokás egyik változata. (Talán még ma is megvan.) Ott a karácsonyi ebéd után zajlott hasonló haláljósítás. A család legöregebb tagja háromszor vágja az evőkanalat az ajtóhoz, ha a kanál mind a háromszor a fejével kifelé állt meg a földön, akkor abban az évben meghal az illető.

Karácsony elseprése: A battonyai románok körében honos szokás volt, hogy karácsony harmadnapján éjjel egy óra körül a legények sorra járták seprűikkel a lányok házakat. Ellenőrizték, hogy a lányok maradéktalanul felseperték-e a szobában a karácsonyra felszórt szalmát. Ha nem találtak, titokban szórtak valamennyit a földre, hogy összeseperhessék, amiért is ajándékitalban s finom falatokban volt részük. Ha találtak szalmát, nagyon megszólták a lányt, lustának, rendetlennek mondták. Amikor aztán minden háznál elsöpörték már a karácsonyt, megkezdődhetett az éjszakai bál.

Karácsonyi bélyeg: A keresztény hagyományú államok bélyegkibocsájtói, gyűjtői és felhasználói körében népszerű alkalmi bérmentesítők a karácsonyi motívumokat tartalmazó bélyegképpel megjelent sorozatok, amelyek rendszerint az advent idején kerülnek kiadásra. A világ első karácsonyi bélyegét Kanada adta ki „XMAS 1898” felülnyomással 1898. december 7-én. Magyarországon először 1943-ban jelent meg karácsonyi bélyegsorozat. A bélyegtörténet ismer olyan karácsonyi bélyegét is, amely csak és kizárólag a karácsonyi üdvözlőlapok bérmentesítését szolgálta. Ausztriában jelent meg, 1937-ben. Ez volt az Anschluss előtti utolsó osztrák bélyegkiadás, ezért különleges jelképpé nőtt. Costa Ricában 1958 óta kötelezően

csak karácsonyi bélyeggel lehet feladni az üdvözlőlevelet. A „Sello de Navidad” feliratú bélyegekért ugyanis felárat kell fizetni, amit aztán a posta a szegény gyerekeket segítő jótékonyági alapnak utal át az ünnepek után.

Karácsonytilalom: Nem is hinnénk, de volt idő, hogy egy keresztény államvallású országban betiltották a karácsonyozást. Pedig valóban volt ilyen tiltás. Az angol polgári forradalmat követően 1647-ben, Cromwell idején, a parlament előbb a bűnbánat napjává nyilvánította a karácsonyt, majd 1652-től megtiltotta a megünneplését. 1656-ig minden karácsonykor ülésezett a parlament, ezzel is jelezve, hogy rendes munkanapnak tekinti december 25-ét. Az üzleteknek is nyitva kellett tartaniuk. 1659-1681 között az angol puritánok által alapított Massachusetts Bay gyarmaton, de sok helyen a kvékerek között is büntetés terhe sújtotta a betiltott karácsonyról megemlékezőket.

Képeslapfüzér: Skóciában elterjedt szokás, hogy a család címére érkezett karácsonyi üdvözlőlapokat egyik csücsküknél túlvál átiszúrva felfűzik egymás mellé, s a szoba egyik sarkában, karácsonykor szemmagasságban kifüggesztik. Akadnak családok, amelyek a sok-sok évvel korábbi színes üdvözlőlevelet is újra és újra szerepeltetik. Úgy tartják ugyanis, hogy ilyenkor mindazok lelke, szelleme velük van, akik valaha is fontosnak tartották, hogy családjuknak szép karácsonya legyen.

Leoni drótok: A karácsonyfára szánt – és e néven árusított – első arany- és ezüstsínű szálat Nürnbergben gyártották, s 1870-ben e néven hozták forgalomba. A XIX. század végére már Közép- és Kelet-Európában is elterjedt és népszerű díszítőelem volt.

Manókrumpli: Izlandon nem is Télapó hozza a karácsonyi ajándékokat. Ez a manók reszortja. Tizenhárman vannak s decem-

ber 12-től estéről estére mindig eggyel többen vannak. Az utolsó így éppen szenteste csapódik a társaihoz. Másnapról aztán megint egyesével szép lassan elmegy mindegyik. Együttlétük napjait azonban mindenkinek, különösen a gyerekeknek emlékezetessé teszik. Az aprónép, ha jól viselkedett, ajándékot kap tőlük, ha viszont rossz volt, csak egy krumplit talál a várva várt ajándék helyén.

Mászó Mikulások: Dél-Olaszországból az 1990-es évek végén kezdett elterjedni a szokás, hogy a házfalakra kívülről – az erkélyekről vagy a kéményekről lelógatva – minél nagyobb és „élethűbb” mikulásfigurákat rögzítettek, hogy a gyerekek láthassák a Mikulást „akció” közben. Alig néhány év múlva Európa szinte valamennyi országában népszerű lett a hasonló dekoráció. Magyarországon 2001 karácsonyan fényképezték le az első ilyen „settenkedő” figurát.

Mesevillamos: Svájc legnagyobb városában, Zürichben karácsonykor „mesevillamos” fokozza az ünnepi hangulatot, amely körbeviszi a gyerekeket a városon. A villamoson utazó kicsik karácsonyi dalokat énekelnek, és nincsenek mogorva ellenőrök, csak mosolygó felnőttek, akik édességeket osztogatnak az utasoknak.

Műhó: A fehér műanyagból készült hódara, a karácsonyfára tapadó mesterséges hó alkalmazása Európa-szerte az 1920-as években terjedt el. Az elsőséget nem lehet eldönteni. A párizsi Lafayette luxusáruház és két New Yorki nagyáruház egyaránt magának követeli az elsőséget. Mindhárom cég az 1924. évi karácsonyi katalógusaihoz köti a műhó máig tartó karrierjének indulását.

Névtalalom: Egyes népek hite szerint a karácsonyest a titalmas nevek éjszakáját előzi meg. Ilyenkor az ártó szellemeket, ártó állatokat és veszélyt nevesítő fogalmakat nem szabad a szájra

venni, mert akkor bajt hoznak a házra. A Balkánon több népcsoportnál is tilos ördögöt, boszorkákat, farkast, rókát, halált és betegségeket emlegetni. Hercegovinában egyes ételeket sem neveznek a nevükön. Ruszin pásztorok a karácsonyt követő napokban sem ejtik ki a szájukon a farkas nevét, mert úgy tartják, hogy akkor elragadja a nyájaik javát.

Ostyadisz: Cibakházán és környékén a karácsonyfára aggatott ékítmények között nagy hagyománya és becsülete van az ostyatésztaból készített különleges ostyadiszeknek is. Még egykori jeles gyártóik nevét is megörökítette a krónika: Hegedűs Sándorné, majd egy V. Tóthné nevű asszony készítette „őket” először a helyi parókián. A különböző színű ostyák változatos alakúak, és eltérő karácsonyi jeleket, ábrákat tartalmaznak.

Ólomkatonák: Amerikában kedvelt karácsonyfadísznek számítanak a különféle katonákat ábrázoló ólomalakok. Ezekkel a rabszolgafelszabadító polgárháborút az északiak élén megnyert Lincoln elnökre emlékeznek, aki egykor – mint az arrafele köztudomású – egy egész doboz ólomvitét vett karácsonyi ajándékként a fiának.

Parázs-ajándék: Az észak-görög vidékeken máig élő – korábban másutt is jellemző – szokás karácsony előestéjén, sötétedéskor a település központjában tábornützet rakni, amelyet rendszerint éjfélig táplálnak. A lángokat a falu apraja-nagyja körülüli-körülállja, s amíg a hideg engedi, a tűz körül énekelget, zenél, iddogál és beszélget mindenki. A nagyobb gyerekek s a fiatalok e tűz mellől indulnak el betlehemi jó hírt vinni a házakhoz. Hajnalban aztán, amikor a kántáló körútról hazatérnek, kivesznek egy kis parászt a nagy tűzből, illetve annak helyéről, hogy ajándékként hazavigyék a szüleiknek. Ez a parázs a szülők iránti szeretet, a családhoz való ragaszkodás jelképeként él a köztudatban.

Pásztormise: A magyar Alföldön a szentestére virradó napon reggel öt órakor volt a pásztorok miséje. Ilyenkor a pásztorok mind odagyűltek a templom elé, s karikás ostoraikkal erősen pattogtattak a misét megelőzően, majd azt követően is.

Póznamenet: Mexikóban karácsonyeste énekesek vonulnak az utcákra, s kezükben hosszú rudakkal, amelyekre csengettyűket és gyertyákat erősítenek, vonulnak közösen az előre kijelölt, hagyományos útvonalon át a településükön egészen a templomukig.

Rákóczi-varás: Márkus Mihály kassai néprajzkutató szerint a Felvidéken a karácsonyi vacsoránál minden családtagnak jelen kellett lennie. Aki komoly ok miatt volt kénytelen távol maradni, annak is megterítették – úgy, mintha ott lenne. (a lengyel határhoz közeli ruszin és szlovák családoknál egy megterített helyet századokon keresztül kihagytak II. Rákóczi Ferencnek – ezzel is kifejezve ragaszkodásukat és azt, hogy visszavárják kedvelt fejedelmüket.)

Rituális kézmosás: A magyarországi románoknál elterjedt szokás a karácsonyi ünnepi vacsorát megelőző családi szertartás. A mosdótál aljára aprópénzt tesznek, majd erre öntik a vizet. A család minden tagja egymás után kezét mos benne, hogy kötődjenek egymáshoz, és a vagon is öhozzájuk.

Seprűrejtés: Norvégiában jó sora van karácsonykor a háziasszonynak: legalább takarítania nem kell néhány napon keresztül. December 24-én arrafelé az összes seprűt el kell rejteni. A régi babonák szerint a boszorkányok ugyanis ilyenkor jönnek elő, és lopják el az összes kezük ügyébe kerülő seprésre alkalmas eszközt, hogy felújítsák „légiflottájukat”.

Számsorsjáték: Spanyolországban a szenteste hivatalos és nagy izgalommal várt eseménye a karácsonyi lottóhúzás, amelyet a televíziók és rádióállomások élő

egyenes adásban közvetítenek. Az ünneptől nagyon sokan remélnék szerencsét, így évről-évre igen sok szelvényt adnak el. A közreműködők rendszerint gyerekek, akik énekelve ismertetik a kihúzott számokat.

Tizenhárom fogás: A lengyelknél honos népszokásként a szenteste menürendje Jézusra és tizenkét apostolára emlékeztet azzal, hogy a vacsorát tizenhárom szabadon választható deszsert feltalálásával zárják, melyek közül legalább egyből, mindenkinek szednie kell.

Üdvözlőlap: Sir Henry Cole, a londoni Viktória és Albert Múzeum első igazgatójának 1843 decemberében nem maradt elég ideje, hogy személyes üdvözlőlevelet írjon ügyfeleinek s a barátainak, ezért úgy döntött, hogy üdvözlő kártyákat fog nyomtatni. John Calcott Horsley festő rajzai kerültek a kártyára. Egy családi hangulatú kép volt közepén: gyerekek, szülők és nagyszülők, tősztra emelt poharukkal. A két szélső kép jó cselekedeteket – ruha- és ételosztást – ábrázolt. „Kellemes Karácsonyt és Boldog Új Évet!” – ez állt alattuk díszes betűből kiszedve. Ez volt a világ első karácsonyi képeslapja.

Vándortál: Csongrádban, de más megyénkben is elterjedt szokás a hagyományörző családoknál, hogy a karácsonyi terítésnél egy személlyel mindig többre terítsenek, egy tányérral mindig többet tesznek az asztalra, mint ahányan vannak a családtagok, hogy – amint mondják –, ha a szentcsalád betévedne, vagy egy vándor térne be hozzájuk, hellyel s étellel tudják kínálni.

Zászlócskák: Dániában díszítették először a karácsonyfát apró, piros-fehér nemzeti színű zászlók sokaságával. Ez a szokás terjedt át a közeli Finnországba, természetesen ők kék-fehér mini lobogókat akasztanak a fára.

Hegedűs Sándor